

ΑΥΤΟΧΕΙΡΕΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Ιωάννης Πετρόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Οπως είδαμε στο προηγούμενο τεύχος της Αρχαιολογίας, μια μικρή μερίδα φιλοσόφων, όπως ο Πυθαγόρας και ο Πλάτων, καταδικάζαν απερίφραστα την αυτοκτονία, χωρίς όμως να εξισώσουν την πράξη αυτή με φόνο. Τον 1ο αιώνα μ.Χ. ήταν ακόμη συνηθισμένο να συζητείται σε φιλοσοφικές και ρητορικές σχολές το θέμα αν η αυτοκτονία ήταν και ανθρωποκτονία ή όχι. Με την επικράτηση του Χριστιανισμού όμως, χάρη κυρίως στον Άγιο Αυγουστίνο και τον Τιμόθεο, Πατριάρχη Αλεξανδρείας, η αυτοκτονία ορίστηκε ως φονική πράξη και άρα καταδικαστέα.

Ο ορισμός αυτός, όπως επισημαίνει ο Μ. Μπέγγζος, στοιχειοθετείται με βάση το ολιστικό (προνεωτερικό) αξίωμα, το οποίο χαρακτηρίζει κυρίως τις τρεις μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες, ότι ο άνθρωπος δεν δικαιούται να παρεμβαί-

νει στο σημαντικό σχέδιο της δημιουργίας –και της καταστροφής– της ζωής. Κατά τον συγγραφέα, ο αυτόχειρας αποκόπτεει βιαίως και απερίσκεπτα μια χάντρα από το «κομπολόι» που αποτελεί η τάξη της δημιουργίας.

Η ποινικοποίηση της αυτοχειρίας από την Εκκλησία είναι το φυσικό επακόλουθο αυτής της ολιστικής κοσμο- και βιοθεωρίας. Ο Κ. Πισσάκης ιχνηλατεί τις κείμενες διατάξεις περί αυτοκτονίας στη συστηματική αλλά και στην ημιολογία (λαϊκότερη) κανονολογία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου. Εξηγεί το πώς διαμορφώθηκε το σκεπτικό της Εκκλησίας βάσει του οποίου ο αυτόχειρας στερείται της θρησκευτικής ταφής και του μνημοσύνου, σε αντίθεση ακόμη και με τον στυγνότερο φονιά. Το παράδοξο αυτό οδηγούσε, και ακόμη οδηγεί, την οικογένεια του αυ-

1.α. Ο Κύριος δημιουργεί το χερσαίο ζώο. Ψηφιδωτό, λεπτομέρεια του κύκλου της Γένεσης, πρώτο μισό του 13ου αι. Βενετία, Άγιος Μάρκος (αϊθρίο, τρούλος). β. Η δημιουργία των πτηνών και των ζώων της θάλασσας, λεπτομέρεια του ίδιου κύκλου.

τόχειρα καθώς και την Εκκλησία στη γραφική ενίστη, όπως τη χαρακτηρίζει ο Πιτσάκης, συμπαιγνία του αποχαρκτηρισμού της αυτοχειρίας του θανόντος. Στην ιστορικονομική του μελέτη ο συγγραφέας αναδεικνύει, εν παρόδω, και τις διαφορές μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας στο θέμα αυτό. Ωστόσο, και στους δύο κόσμους της Χριστιανοσύνης υπολόγισαν ανέκαθεν, όπως φαίνεται, μεγάλη ανοχή προς την αυτοχειρία ανάμεσα στο λαό.

Όσο λεπτομερείς είναι οι κανόνες του εκκλησιαστικού δικαίου, τόσο φειδωλές είναι οι γραμματολογικές πηγές μας για τη συχνότητα του φαινομένου αυτού στο Βυζάντιο. Αντιθέτως, όπως παρατηρεί ο Α. Καρπόζηλος, οι σύγχρονες δυτικές πηγές είναι πληρύτερες. Ξεκινώντας από τον 4ο αιώνα μ.Χ., ο ερευνητής αυτός επιχειρεί μια σταχυολόγηση περιπτώσεων αυτοκτονίας όπως μνημονεύονται σε ιστορικούς, βίους αγίων, επιστολές και δικαστικά αρχεία της βυζαντινής περιόδου. Όπως είναι αναμενόμενο, η πράξη αυτή συνήθως παριστάνεται ως σατανικής προέλευσης, ενώ οι περισσότεροι αυτόχειρες είναι οι πρωταγωνιστές της πολιτικής και στρατιωτικής ιστορίας, δηλαδή αξιωματικοί άνδρες. Τι κρίμα που ενώ γνωρίζουμε, λ.χ., τον ανατριχιαστικό τρόπο με τον οποίο έθεσε τέρμα στη ζωή του ο δούκας του θέματος της Θράκης τον 13ο αιώνα, δεν έχουμε πληροφορίες για συγκεκριμένες αυτοκτονίες μελών των λιγότερο επιφανών τάξεων. Από επιστολή του Θεόδωρου Στουδίτη, όμως, μπορούμε να συμπεράνουμε την κοινωνική απομόνωση της οικογένειας του αυτόχειρα.

2. Ο Αριστοτέλης σε μυστική συνομία στην οποία προοικονομεί την παρουσία του Χριστού. Νησί Ιωναννίνων, Μονή Φιλανθρωπικών (καθολική), τοιχογραφία, 1560.

Το αποτρεπτικό παράδειγμα του κατ' εξοχήν «σατανικού» –έστω και μετανόησαντος– αυτοκτόνου είναι ο Ιούδας Ισκαριώτης. Αν ο Αίας «καθάρισε» στη λογοτεχνία και τις εικαστικές τέχνες των αρχαίων την ηρωική αυτοχειρία, ο Ιούδας στοιχείωσε τη χριστιανική κοινωνία ως επικατάρτο έμβλημα. Βασισμένες στο κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο και άλλα κείμενα, οι παραστάσεις του απαγχονισμού του στη βυζαντινή περίοδο –βλ. το άρθρο του Ν. Ζάρρα– διανθίζουν έναν μικρό αριθμό χειρογράφων και συμπληρώνουν κατά κανόνα τη σκηνή της Προδοσίας σε ναούς του 14ου αιώνα. Η μακάβρια αυτή πράξη απεικονίζεται πολύ συχνότερα στη μεταβυζαντινή περίοδο. Όπως σημειώνει ο Γ. Τσιγάρας, ο Ιούδας κρεμασμένος σ' ένα δένδρο συνδέεται τώρα σχεδόν πάντοτε με την παράσταση της Μεταμέλειας. Στην αγχόνη αυτού του μαθητή του Χριστού η Εκκλησία στήριξε πολλές θέσεις, μεταξύ των οποίων και την επίσημη ερμηνεία της αυτοχειρίας ως πράξεως εσχάτης απογνώσεως. Η αγχόνη ήταν στην ελληνική αρχαιότητα το πιο διαδεδομένο, αλλά και το πιο αντι-ηρωικό μέσο αυτοθανάτωσης στο Βυζάντιο το όργανο αυτό εμπλουτίστηκε με πλειάδα θρησκευτικών συνειρμών και εννοιών.

Επισημαίνεται ότι η εικόνα του Ιούδας Ισκαριώτη, όπως και η εικόνα του αυτοκτόνου, είναι πολύ συχνά απεικονισμένες στην τέχνη της Ανατολικής Εκκλησίας.

© Αρχαιολογική Υπηρεσία
 και το Υπουργείο Πολιτισμού
 της Ελλάδας. Η εικόνα
 αυτή είναι από τις
 εικόνες που
 απεικονίζουν
 τον Ιούδα Ισκαριώτη
 να αυτοκτονεί.